

УДК 32.019.51

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.40.27>

КОГЕРЕНТНІСТЬ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ГРОМАДЯН ЯК ЧИННИК СТІЙКОСТІ ДО ПРОПАГАНДИ

Сергій Шаповалов

*Національний інститут стратегічних досліджень,
Центр суспільних досліджень*

*Відділ гуманітарної політики та розвитку громадянського суспільства.
вул. Пирогова, 7а, 01054, м. Київ, Україна*

Сучасні дослідження велику увагу приділяють механізмам створення та поширення російської пропаганди, однак важливо розуміти також і причини вразливості громадян до пропагандистських кампаній. При цьому важливо не тільки знати, якою мірою громадяни поділяють той чи інший окремий меседж. Важливо й розуміти, наскільки послідовно вони поділяють групи меседжів, що об'єднуються у наративи. Послідовність підтримки різних меседжів свідчить про ступінь сформованості у громадян інтерпретативних рамок, через які вони сприймають події суспільно-політичного життя країни. Високий рівень сформованості інтерпретативних рамок у громадян сприятиме зменшенню ефективності інформаційних інтервенцій зовнішніх акторів.

Використовуючи матеріали репрезентативного опитування, проведеного у восьми областях Півдня та Сходу України, за допомогою факторного аналізу було сформовано три головних групи меседжів проросійської пропаганди, які найактивніше поширюються в Україні. По-перше, це група меседжів, пов'язана зі ставленням до курсу розвитку країни після 2014 року (інтерпретація подій Революції Гідності, ролі РФ у конфлікті на Донбасі), по-друге, це група меседжів, пов'язана з чинниками культурної ідентичності, які використовуються РФ для посилення розколів між мешканцями різних регіонів України (оцінка державної мовної політики, політики історичної пам'яті). По-третє, це умовна група меседжів щодо «зовнішнього управління» Україною (ставлення до антикорупційних органів, співпраці України з МВФ тощо).

Аналіз опитування показав, що лише близько 20% мешканців Півдня та Сходу України послідовно обирали або проросійські, або прозахідні інтерпретації означених подій. Решта громадян демонструють різною мірою непослідовні інтерпретації ключових суспільно-політичних подій в Україні, обираючи одночасно проросійські тлумачення для одних подій та прозахідні тлумачення для інших подій. Подібні непослідовності у інтерпретації подій суспільно-політичного життя України свідчать про можливість зовнішніх впливів на громадську думку. А тому актуальною є потреба глибше вивчати джерела формування політичного світогляду громадян України.

Ключові слова: пропаганда, меседж, вразливість, опитування, дезінформація, світогляд, наратив.

Інформаційна війна є важливою складовою гібридної війни, яку Російська Федерація вже 8 років веде проти України. Вплив на громадську думку українців дозволяє РФ невійськовими засобами провокувати внутрішню нестабільність чи деморалізацію українського суспільства; впливати на електоральні орієнтації українців та збільшувати політичну вагу лояльних до РФ політичних партій тощо.

Після 2014 року російські інформаційні інтервенції в Україні стали предметом численних досліджень неурядових організацій (наприклад, Інститут масової інформації [1], Детектор медіа [2] [3], Український кризовий медіа-центр [4] тощо). Ця проблема була усвідомлена й на державному рівні. 2017 року ухвалено нову Доктрину інформаційної

безпеки України, а у 2021 році створено два нових держоргани: Центр протидії дезінформації, підпорядкований РНБО [5], а також Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики [6].

Автори досліджень велику увагу приділяють механізмам створення та поширення російської дезінформації, однак важливо розуміти також і причини вразливості громадян до дезінформаційних кампаній. Адже вразливість громадян прямо пов'язана зі здатністю дезінформаційних кампаній впливати на громадську думку, а отже і спонукати громадян до певних колективних дій, в тому числі й до підтримки певного кандидата на виборах.

Для розуміння вразливості громадян України до російської дезінформації важливо не тільки знати, якою мірою вони поділяють той чи інший ізольований меседж [7]. Важливо й розуміти, наскільки послідовно вони підтримують ті чи інші наративи.

Послідовність підтримки різних наративів свідчить про ступінь сформованості у громадян інтерпретативних рамок [8], через які вони сприймають події суспільно-політичного життя країни. Високий рівень сформованості інтерпретативних рамок у громадян сприятиме зменшенню ефективності інформаційних інтервенцій зовнішніх акторів (адже громадяни відкидатимуть меседжі, які суперечать їх світогляду).

У випадку несформованості таких інтерпретативних рамок, через які людина сприймає події суспільно-політичного життя (тобто, у випадку непослідовних суспільно-політичних орієнтацій) реакція громадян на інформаційні інтервенції також буде непослідовною, що створює вразливості до зовнішніх впливів.

Зокрема це актуально для Півдня та Сходу України, де поширеність проросійських настроїв є відносно більшою [9], аніж у Центральному та Західному регіонах України. Тому метою цього дослідження є з'ясування, якій частці громадян Півдня та Сходу України властива послідовна підтримка проросійських чи прозахідних інтерпретацій актуальних суспільно-політичних подій.

Послідовність суспільно-політичних орієнтацій громадян Півдня та Сходу України

Емпірична база дослідження

Для дослідження послідовності підтримки проросійських наративів було використано дані репрезентативного опитування, проведеного ГО «Детектор медіа» у восьми південних та східних областях України: Донецькій, Луганській, Запорізькій, Дніпропетровській, Одеській, Херсонській, Миколаївській та Харківській. Опитування проведене Київським міжнародним інститутом соціології з 12 листопада до 1 грудня 2020 року.

Для кожної області обсяг вибірки становив 408 респондентів, а отже загальний масив даних дослідження містить інформацію про відповіді 3264 респондентів. Статистична похибка вибірки не перевищує 1,7% для всієї вибірки, а на рівні окремих областей похибки вибірки не перевищує 5% [10, с. 9].

Анкета опитування включає низку запитань щодо суспільно-політичних орієнтацій респондентів. Загалом дослідження містить 11 суджень, які свідчать про інтерпретацію респондентом певних подій у країні. Кожне з суджень пропонує респонденту два альтернативних тлумачення актуальних подій суспільно-політичного життя в Україні та варіанти «Жодне» і «Важко відповісти», якщо респондент не підтримує обидва запропоновані анкетною судження.

У кожному із 11 суджень дві альтернативні інтерпретації містять проросійський пропагандистський меседж (пропагандистська теза) та протилежне судження (антитеза). Наприклад, у судженні про інтерпретацію сучасної мовної політики України, у якості пропагандистської тези запропонований варіант відповіді «В цілому український уряд проводить політику витіснення російської мови з більшості сфер життя, навіть у побуті», натомість антитезою вважається судження «В цілому український уряд підтримує українську мову в державних і бюджетних установах, але не утискає російську мову в більшості сфер життя та побуті».

Повний перелік суджень та варіантів інтерпретацій, які використовуються у рамках цього дослідження наводиться у наступній таблиці. Формулювання запитання однакове для всіх суджень: *«З нижче наведених тверджень оберіть, будь ласка, те, яке найбільше відповідає Вашій особистій думці, поглядам?»*.

Таблиця 1

**Судження, щодо яких респондентам пропонувалося обрати
одну з двох альтернативних інтерпретацій у опитуванні**

Альтернативи щодо інтерпретації явища	Зміст явища
1. У цілому український уряд проводить політику витіснення російської мови з більшості сфер життя, навіть у побуті; 2. У цілому український уряд підтримує українську мову в державних і бюджетних установах, але не утискає російську мову в більшості сфер життя та побуті;	M1. Сприйняття державної мовної політики
1. Політика «декомунізації» спрямована на переписування історії та заперечення досягнень і подвигів у часи СРСР. 2. Політика «декомунізації» спрямована на відновлення історичних фактів, усунення легітимізації тоталітарного радянського режиму.	M2. Ставлення до політики історичної пам'яті
1. Попри зміну президента і парламенту в 2019 році, націоналісти та праворадикали мають вирішальний вплив на владу в державі 2. Після зміни президента і парламенту в 2019 році, проросійські сили отримали більший вплив на владу в країні.	M3. Роль націоналістів/ проросійських сил у політичному процесі
1. Починаючи з 2014 року, найважливіші рішення в державі ухвалюються під впливом західних держав (США, ЄС) 2. Починаючи з 2014 року, найважливіші рішення в державі залежать переважно від українських політиків.	M4. Вплив західних держав на політику України
1. Добровольці, які воювали на Донбасі на боці України, переважно йшли на фронт за пільгами, наживою та високою зарплатою. 2. Добровольці, які воювали на Донбасі на боці України, переважно йшли на фронт захищати свої сім'ї, незалежність держави та переконання.	M5. Мотиви українських добровольців у війні на Донбасі
1. Протести у Білорусі – це спроба Заходу повалити законно обраного президента Лукашенка 2. Протести у Білорусі – це народне повстання проти фальсифікації виборів Лукашенком	M6. Інтерпретація протестів у Білорусі
1. Нові антикорупційні органи (НАБУ, НАЗК, ВАКС) – це інструменти зовнішнього управління Україною. 2. Нові антикорупційні органи (НАБУ, НАЗК, ВАКС) – це незалежні структури, які борються з корупцією в державі.	M7. Ставлення до антикорупційних органів
1. Події на Майдані у кінці 2013 – на початку 2014 року – це справедливе повстання народу проти диктатури 2. Події на Майдані у кінці 2013 – на початку 2014 року – це незаконний державний переворот	M8. Сприйняття Майдану 2013-2014 років
1. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом дає Україні необхідну економічну допомогу 2. Співпраця України з Міжнародним валютним фондом ставить Україну під зовнішнє управління	M9. Ставлення до співпраці України з МВФ
1. Конфлікт на Донбасі – це російська агресія з використанням місцевих бойовиків 2. Конфлікт на Донбасі – це внутрішній український конфлікт, громадянська війна	M10. Сприйняття конфлікту на Донбасі
1. Заборона окремих артистів і російських фільмів в Україні є необхідним кроком для захисту держави 2. Заборона окремих артистів і російських фільмів в Україні обмежує права громадян та є неприпустимою	M11. Оцінка заборони окремих фільмів і артистів з РФ

Застосування факторного аналізу для зменшення кількості змінних, які пояснюють світогляд респондентів

Аби з'ясувати послідовність підтримки респондентами пропагандистських тез чи антитез доречною виглядає побудова таблиць спряженості для різних запитань анкети. Таблиці спряженості дозволять з'ясувати, чи та людина, яка підтримує проросійську пропагандистську тезу з одного питання, підтримує такі тези і з інших питань.

Однак для побудови таких таблиць спершу необхідно зменшити кількість змінних в аналізі, адже таблиця спряженості для 11 запитань буде заплутаною та малоінформативною. Для обрання таких змінних необхідно за допомогою методу факторного аналізу виокремити декілька груп змінних (факторів), які характеризуються спільними глибшими вимірами світогляду людей.

Факторний аналіз для роботи потребує щонайменше псевдоінтервальних шкал, якими можуть виступати порядкові шкали [11, с. 8]. Тому дані опитування було перекодовано так, щоб категорії утворювали порядок. У новому представленні кожна змінна (кожне запитання) відображає ступінь прихильності респондентів до проросійських пропагандистських меседжів. На прикладі запитання про оцінку сучасної мовної політики держави, нове кодування змінних виглядає так:

Таблиця 2

Приклад набору альтернативних інтерпретацій для кожного із суджень після перекодування з нижче наведених тверджень оберіть, будь ласка, те, яке найбільше відповідає Вашій особистій думці, поглядам?

У цілому український уряд проводить політику витіснення російської мови з більшості сфер життя, навіть у побуті	1
Важко сказати	2
У цілому український уряд підтримує українську мову в державних і бюджетних установах, але не утискає російську мову в більшості сфер життя та побуті	3

Тобто варіант з проросійською пропагандистською тезою відображає найбільший ступінь прихильності респондента до проросійського меседжа з цього питання. Варіант «Важко сказати» (включає відповіді «Важко сказати» і «Жодне» з оригінального формулювання запитання) відображає менший ступінь прихильності до проросійського меседжа з певного питання (у цьому випадку – мовна політика). Варіант з антитезою відповідно відображає найменший ступінь прихильності респондента до проросійського меседжа.

Результати факторного аналізу: виділення груп меседжів, підтримка яких обумовлюється схожими світоглядними установками

Одним з головних елементів факторного аналізу, на якому базуються подальші розрахунки факторів, є побудова кореляційної матриці для спостережених ознак (власне, конкретних меседжів, які вимірювалися у дослідженні). Для 11 меседжів, кореляційна матриця виглядає наступним чином:

У таблиці для позначення назв змінних використані умовні назви, що використовувалися у Таблиці 1. Ліва частина таблиці містить значення кореляційного коефіцієнту, права – рівень статистичної значущості зв'язку.

Як видно з кореляційної матриці, хоч і з різною силою, але усі змінні попарно корелюють між собою (парні зв'язки усіх змінних між собою є статистично значущими). Це означає, що існує чинник, який на загальному рівні обумовлює схильність респондентів підтримувати всі запропоновані пропагандистські меседжі. Однак цей один чинник важко чітко окреслити, а по-друге, деякі змінні корелюють між собою сильніше, ніж інші. Факторний аналіз і покликаний з'ясувати ці групи меседжів.

Таблиця 3

**Кореляційна матриця для 11 змінних, які відображають відповіді респондентів
на питання анкети про інтерпретації актуальних подій**

	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	M11
M1	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M2	0.37	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M3	0.32	0.35	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M4	0.28	0.36	0.27	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M5	0.28	0.28	0.27	0.23	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M6	0.27	0.35	0.30	0.26	0.34	1.00	0.0	0.00	0.00	0.00	0.00
M7	0.23	0.25	0.24	0.22	0.23	0.26	1.00	0.00	0.00	0.00	0.00
M8	0.27	0.29	0.28	0.22	0.43	0.35	0.21	1.00	0.00	0.00	0.00
M9	0.22	0.29	0.23	0.28	0.26	0.25	0.21	0.36	1.00	0.00	0.00
M10	0.26	0.27	0.31	0.17	0.35	0.32	0.21	0.40	0.29	1.00	0.00
M11	0.24	0.29	0.28	0.21	0.29	0.20	0.19	0.36	0.38	0.38	1.00

Для проаналізованої вибірки значення тесту Кайзера-Майєра-Олкіна дорівнює 0,894, що означає придатність даних до застосування факторного аналізу. Було обрано косокутне обертання даних (англ. *oblimin*), оскільки таке обертання припускає кореляцію факторів, що дуже імовірно у нашому випадку, і в принципі у соціальних науках майже не існує явищ, зовсім не пов'язаних одне з одним [12].

Видобування факторів за автоматичним критерієм власних значень (*eigenvalue*) більше 1 дозволило виокремити два фактори, які сумарно пояснюють близько 45% дисперсії даних. Таблиця факторних навантажень (кореляцій виділених факторів із окремими змінними [13]) виглядає наступним чином:

Таблиця 4

**Факторні навантаження при виділенні двох факторів
за критерієм власного значення (*eigenvalue*) більше 1**

Pattern Matrix		
	Components	
	1	2
1. Оцінка державної мовної політики	0.654	
2. Ставлення до політики історичної пам'яті	0.720	
3. Оцінка ролі націоналістів чи проросійських сил у політичному процесі	0.534	
4. Вплив Західних держав на внутрішню політику України	0.759	
5. Мотиви добровольців у війні		-0.579
6. Інтерпретація протестів у Білорусі	0.445	
7. Ставлення до антикорупційних органів	0.531	
8. Сприйняття Майдану 2013-2014 років		-0.763
9. Ставлення до співпраці України з МВФ		-0.567
10. Сприйняття конфлікту на Донбасі та ролі в ньому РФ		-0.753
11. Оцінка заборони в Україні трансляції окремих російських фільмів і виступів окремих артистів		-0.722

Як видно з таблиці факторних навантажень, до першого фактору потрапляють різні за тематикою пропагандистські меседжі: ставлення до урядової мовної політики, декомунізації, «радикалів», два меседжі щодо зовнішнього управління та інтерпретація подій в Білорусі. До другої групи змінних, за якими стоїть певна латентна змінна (світоглядна установка), також потрапили доволі різні меседжі: сприйняття ролі добровольців у війні та сприйняття конфлікту на Донбасі загалом, ставлення до МВФ та заборони російських артистів, розуміння Майдану 2014 року.

Інтерпретація груп пропагандистських меседжів стає чіткішою, якщо вручну створити запит на виокремлення з даних більшої кількості факторів, власні значення (англ. *eigenvalue*) яких можуть бути дещо меншими за 1. Штучне виділення з наявних даних 5 факторів створює таку таблицю факторних навантажень:

Таблиця 5

Факторні навантаження при виділенні п'яти факторів

Pattern Matrix					
	Components				
	1	2	3	4	5
1. Сприйняття мовної політики					0.728
2. Ставлення до політики історичної пам'яті					0.509
3. Роль націоналістів/ проросійських сил у політичному процесі					0.751
4. Вплив Західних держав на внутрішню політику України		0.766			
5. Мотиви українських добровольців у війні на Донбасі	0.764				
6. Інтерпретація протестів у Білорусі	0.730				
7. Ставлення до антикорупційних органів				1.006	
8. Сприйняття Майдану 2013-2014 років	0.690				
9. Ставлення до співпраці України з МВФ			0.704		
10. Сприйняття конфлікту на Донбасі та ролі в ньому РФ	0.447				
11. Оцінка заборони окремих фільмів і артистів з РФ			0.767		

Як бачимо, кількість змінних, які «навантажують» той чи інший фактор істотно знизилася. **Перший фактор**, який пов'язаний із чотирма змінними, можна інтерпретувати як «*ставлення до курсу розвитку країни після 2014 року*». Події Революції Гідності та війна на Донбасі стали поворотними подіями в історії незалежної України у 2014 році, а отже й ставлення до цих подій великою мірою обумовлюватиме сприйняття громадянами й менш вагомим подій суспільно-політичного життя. До цього ж фактору відноситься і меседж про події в Білорусі, підтримка якого найімовірніше пов'язана з тим, як громадяни розуміють українську Революцію Гідності.

Ще один фактор об'єднує змінні, що відображають ставлення громадян до сучасної мовної політики в Україні, декомунізації як складової сучасної політики національної пам'яті, а також ставлення до меседжу про «радикалів-націоналістів». Інтерпретувати цей фактор можна як «*чинники культурної ідентичності, які використовуються РФ для посилення розколів між мешканцями різних регіонів України*». Зокрема, ці меседжі використовуються РФ для посилення в українців Півдня та Сходу України почуття культурної відмінності від мешканців Західної України. Звідси ж і меседж про «радикалів-націоналістів», які «насилляно насаджуватимуть свою культуру» мешканцям Сходу та Півдня.

Окрім того, **ще три фактори (стовпчики 2-4 таблиці) сформовані фактично однією змінною кожен**. З огляду на зміст змінних, які складають основне навантаження цих факторів, не важко зрозуміти, що ці змінні є різними аспектами великого російського наративу про зовнішнє управління Україною [14]. Однак те, що ці меседжі не об'єднуються в один фактор, свідчить, що підтримка українцями меседжів антикорупційні органи, МВФ та вплив західних держав є вельми непослідовною. А отже, можна говорити, що у свідомості громадян України не сформовано послідовного наративу про зовнішнє управління, який би дозволяв їм послідовно формувати ставлення і до МВФ, і до антикорупційних органів тощо.

До цих же факторів «зовнішнього управління» відноситься і змінна, яка стосується меседжу про заборону в Україні окремих російських фільмів та артистів. Зміст цієї змінної вибивається з логічного ряду інших трьох змінних, які стосуються зовнішнього управління. Хоча, неважко уявити, що у свідомості громадян такі заборони якраз і сприймаються як вияв зовнішнього управління («такі заходи Україна здійснює на шкоду собі, але на догоду західним країнам»).

Послідовність підтримки пропагандистських меседжів

Таким чином, виділивши три групи меседжів, можна побудувати таблицю спряженості для меншої кількості змінних, кожна з яких представляє одну з виділених груп меседжів. Змінною, яка представляє перший фактор (групу меседжів, що відображають ставлення до курсу розвитку країни після 2014 року), обрано змінну про ставлення до ролі добровольців у війні, оскільки ця змінна має найбільше факторне навантаження для цього фактору.

Змінною, яка представляє групу меседжів про культурні чинники ідентичності, обрано змінну про ставлення громадян до сучасної державної мовної політики (змінна про «радикалів-націоналістів» хоч і має дещо вище факторне навантаження для цього фактору, але альтернативи для цього питання сформульовано таким чином, що дозволяють багато проміжних інтерпретацій, які не охоплені обома запропонованими альтернативами). Змінною, яка представляє серію наративів про зовнішнє управління, обрано змінну про ставлення до антикорупційних органів.

Таблиця 6 спряженості для обраних змінних виглядає наступним чином:

Кожна з трьох змінних має по три градації (пропагандистська теза – важко сказати – антитеза), а отже утворюється 27 можливих «профілів» респондентів [15], тобто усіх можливих комбінацій відповідей респондентів на ці запитання. Для кожного «профілю» відображені частоти (кількості громадян у вибірці, які відповіли на ці три питання певним чином), а також відсотки (частки респондентів, для яких справдилася певна комбінація відповідей, від усього обсягу вибірки).

Як можна побачити у таблиці, 11,5% громадян Півдня та Сходу України демонструють послідовність у підтримці всіх трьох російських пропагандистських тез щодо ролі добровольців у війні, мовної політики в Україні та антикорупційних органів. Послідовно підтримують сучасні українські інтерпретації всіх цих трьох явищ 9%. **Для решти 80% громадян Півдня та Сходу України властиві змішані ставлення щодо цих трьох питань.**

Якщо зробити критерій когерентності світогляду менш строгим та припустити, що до когерентних світоглядів обох полюсів можуть належати профілі, що містять одну відповідь «Важко сказати», то кожен з полюсів представлятимуть по чотири профілі респондентів (у таблиці виділені сірим).

Таким чином, відносно послідовними прихильниками проросійських тез є 23% мешканців Півдня та Сходу України, і також 23% мешканців цих регіонів є відносно послідовними прихильниками сучасних українських інтерпретацій. Решта 54% респондентів при відповіді на ці три маркерні запитання давали непослідовні відповіді, одночасно підтримуючи пропагандистські тези та прозахідні інтерпретації подій суспільно-політичного життя України.

Таблиця 6

**Таблиця спряженості для трьох маркерних запитань,
що репрезентують виділені групи пропагандистських меседжів**

M5 (добровольці)	M1 (мова)	M7 (антикор. органи)	К-сть респондентів	% від вибірки
Пропагандистська теза	Пропагандистська теза	Пропаганд.теза	365	11.5%
		Важко сказати	163	5.1%
		Антитеза	44	1.4%
	Важко сказати	Пропаганд.теза	31	1.0%
		Важко сказати	43	1.3%
		Антитеза	6	0.2%
	Антитеза	Пропаганд.теза	179	5.6%
		Важко сказати	102	3.2%
		Антитеза	62	2.0%
Важко сказати	Пропагандистська теза	Пропаганд.теза	168	5.3%
		Важко сказати	140	4.4%
		Антитеза	22	0.7%
	Важко сказати	Пропаганд.теза	32	1.0%
		Важко сказати	84	2.6%
		Антитеза	7	0.2%
	Антитеза	Пропаганд.теза	82	2.6%
		Важко сказати	137	4.3%
		Антитеза	51	1.6%
Антитеза	Пропагандистська теза	Пропаганд.теза	172	5.4%
		Важко сказати	92	2.9%
		Антитеза	79	2.5%
	Важко сказати	Пропаганд.теза	67	2.1%
		Важко сказати	136	4.3%
		Антитеза	38	1.2%
	Антитеза	Пропаганд.теза	249	7.8%
		Важко сказати	341	10.7%
		Антитеза	286	9.0%

Джерела формування суспільно-політичних орієнтацій: перспективи подальших досліджень

Відсутність у значної кількості громадян стійких інтерпретативних рамок, за допомогою яких вони тлумачать події суспільно-політичного життя України, лишає простір для насадження цим громадянам тих чи інших інтерпретацій, в тому числі це насадження може відбуватися з боку іноземних політичних акторів.

Тому важливими є подальші дослідження джерел формування політичного світогляду громадян України, особливо тих, які не мають стійких переконань та можуть піддаватися зовнішнім впливам. Які джерела інформації впливають на політичні орієнтації та електоральні вподобання цих громадян? Якими логіками вони керуються при виборі джерел, яким можна довіряти? Які властивості інформаційних повідомлень є важливими для впливу на електоральний вибір цих громадян?

Ці питання є важливими, оскільки ці громадяни також є учасниками виборчого процесу та з огляду на їх чисельність можуть істотно чи навіть вирішальним чином впливати

на формування політичних еліт країни. Потенціал кількісних методів дати відповіді на ці запитання є обмеженим, натомість ефективним методом у цьому випадку є якісні методи, зокрема глибинні інтерв'ю та фокус-групи, які дозволять глибше розкрити окреслені вище дослідницькі питання.

Список використаної літератури

1. Фейки і наративи. *Інститут масової інформації*. URL: <https://imi.org.ua/monitorings/fakes-and-narratives> (дата звернення: 20.01.2022).
2. Єгорова А. 37% проросійської дезінформації в українських медіа спрямована проти західних країн — дослідження ІМІ та «Детектора медіа». *Детектор Медіа*. 2021. URL: <https://bit.ly/3w8XBpR> (дата звернення: 15.01.2022).
3. Бурковський П. Медведчук – кум, але «Північний потік» дорожчий. Огляд проникнення російської пропаганди у травні 2021 року. *Детектор Медіа*. 2021. URL: <https://bit.ly/3hibAEo> (дата звернення: 10.01.2022).
4. Огляд основних інформаційних операцій Російської Федерації щодо пандемії COVID-19. *Український кризовий медіа-центр*. 2021. URL: <https://bit.ly/3qHr09E> (дата звернення: 23.01.2022).
5. Президент затвердив Положення про Центр протидії дезінформації. *Президент України*. 2021. URL: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-zatverdiv-polozhennya-pro-centr-protidiyi-dezinform-68317> (дата звернення: 15.01.2022).
6. Презентовано Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки. *Кабінет Міністрів України*. 2021. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikacij-ta-informacijnoyi-bezpeki> (дата звернення: 15.01.2022).
7. Why Conspiratorial Propaganda Works And What We Can Do About It: Audience Vulnerability and Resistance to Anti-Western, pro-Kremlin Disinformation in Ukraine. *ARENA programme*. 2021. URL: <https://cutt.ly/cmdzqaE> (дата звернення: 17.01.2022).
8. D. Snow, R. Benford. Framing Processes and Social Movements: An Overview and Assessment. *Annual Review of Sociology*. 2000. Vol. 26. P. 611–639.
9. Що пережили Україна та світ у 2020 році й чого нам чекати 2021-го: політичні й економічні прогнози. *Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва*. 2021. URL: <https://bit.ly/3hoSPiD> (дата звернення: 15.01.2022).
10. По той бік екрана: аналіз медіа споживання та дезінформації в українському інформаційному середовищі. *Детектор Медіа*. 2021. URL: https://detector.media/doc/images/news/archive/2021/188114/On_the_other_side_DM_final_UKR_WEB.pdf (дата звернення: 15.01.2022).
11. Ильясов Ф.Н. Шкалы и специфика социологического измерения. *Мониторинг общественного мнения: экономические и социальные перемены*. 2014. № 1. С. 3–16.
12. Factor Analysis Using SPSS. *Dr. Todd Grande*. 2014. URL: <https://youtu.be/pRA3Wapx7fY> (дата звернення: 19.01.2022).
13. Главные компоненты и факторный анализ. *StatSoft. Электронный учебник по статистике*. URL: <http://statsoft.ru/home/textbook/modules/stfacan.html> (дата звернення: 19.01.2022).
14. У семи словах: Откуда пошло и как работает внешнее управление на Украине. *Российская газета*. 2021. URL: <https://rg.ru/2021/08/18/u-semi-poslov-otkuda-poshlo-i-kak-rabotaet-vneshnee-upravlenie-na-ukraine.html> (дата звернення: 21.01.2022).
15. 3d Loglinear 1 / 3-мерный логлинейный анализ. *Алексей Ротмистров*. 2015. URL: <https://youtu.be/skOkJwJA-M4> (дата звернення: 19.01.2022).

COHERENCE OF CITIZENS' SOCIO-POLITICAL ORIENTATIONS AS A FACTOR OF RESISTANCE TO PROPAGANDA

Serhii Shapovalov

National Institute for Strategic Studies,

Center for Society Studies, Department for Research of Civil Society and Reintegration

Pyrohova str., 7a, 01054, Kyiv, Ukraine

Contemporary research pays a great deal of attention to the mechanisms of Russian propaganda creation and dissemination. However, it is also important to understand the reasons why citizens are vulnerable to propaganda campaigns. It is important not only to know how much citizens agree with this or that message, but also to understand how consistently they share groups of messages that are combined into narratives. The consistency of support for different messages indicates that citizens have formed an interpretative framework through which they perceive events in the socio-political life of the country. The formation of a clear interpretative framework among citizens will help to reduce the effectiveness of information interventions on the part of external actors.

Using the data of a representative survey conducted in eight regions of the South and East of Ukraine, a factor analysis was used to identify three main groups of messages of pro-Russian propaganda, which are most actively disseminated in Ukraine. First group of messages is related to the attitude to the course of the country's development after 2014 (interpretation of the events of the Revolution of Dignity and the role of Russia in the conflict in Donbas). Second group of messages related to the factors of cultural identity, which are used by the Russian Federation to strengthen the cleavages between the residents of different regions of Ukraine (the attitude to the state language policy and the policy of historical memory). Third group of messages is related to the "external management" of Ukraine (attitude to anti-corruption bodies, Ukraine's cooperation with the IMF).

The analysis of the survey showed that only about 20% of residents of the South and the East of Ukraine consistently chose either pro-Russian or pro-Western interpretations of the mentioned events. The rest of the citizens demonstrate somewhat inconsistent interpretations of the key socio-political events in Ukraine, choosing simultaneously pro-Russian interpretations of some events and pro-Western interpretations of other events. Such inconsistencies in the interpretation of events in the socio-political life of Ukraine testify to the possibility of external influences on public opinion. That is why it is important to study the sources of formation of the political worldview of Ukrainian citizens more deeply.

Key words: propaganda, message, susceptibility, opinion poll, disinformation, outlook, narrative.